

A két világháború közötti kulturális diplomácia a folyóiratok tükrében

Farkas Mária: *A Nouvelle Revue de Hongrie* **mint kultúraközvetítő folyóirat**

Gondolat, Budapest, 2004. 203 p.

1. Mások vagyunk – de azért európaiak vagyunk... Nem ismernek minket – ez igazságtalanság, pedig mennyi értéket hordozunk! Európa hálátlan, pedig többször megvédtük, például török hódítástól, s lám, vannak, akik elvitatják még ezt az érdemünket is... Barbárnak tartanak, holott az egyik legrégebb európai királyság a miénk. – Ilyen és hasonló gondolatok indították el az első magyar államismereti művek megszületését, majd azoknak a könyveknek és folyóiratoknak a sorát, amelyek a külföldi magyar imázs formálását tűzték ki célul. Gondoljunk csak Bél Mátyás *Notitiájára*, amely a legmagasabb szintű latin nyelvet választotta az ismeretközlés eszközeként, s a már ismert német államismereti munkák mintájára igyekezett komplex képet rajzolni a 18. század első felének Magyarországról. Az első hungarológus imázs-alakítók között ott találjuk a 19. századi egyetemi vendégtanárokat, így többek között a bécsi Márton Józsefet, a prágai Riedl Szendét, a londoni Csink Jánost, a párizsi Kont Ignácot, akik német, angol, francia közvetítő nyelvű nyelvkönyvekkel, olvasókönyvek összeállításával, sőt idegen nyelven kiadott „hungarológiai” folyóiratok megjelenítésével próbálták rést ütni az ismeretlenség falán.

Az európai közvélemény azonban általában elég passzívan fogadta a közeledésünket, s csak néhány történelmi eseményünk keltette föl a figyelmet egy rövid időre, például a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc, ötvenhat – vagy legutóbb a rendszerváltás. Ezeknek az eseményeknek a hatására ugrásszerűen megnőtt a magyarul tanulók száma, és – amíg tartott a lelkesedés – Európa szerte számos idegen nyelvű publikáció foglalkozott a magyar irodalommal, történelemmel, művészettel.

2. Az első világháború alatt és után számos kapu bezárult előttünk – nem utolsósorban az utódállamok létrehozásán szorgoskodó politikusok ügyes taktikázása és hatásos ellenpropagandája miatt. Hivatásos diplomatáink, politikusaink, akik a külföld szemében a magyar revízió megtettesítői voltak, csak igen kevés országban

tartoztak a diplomácia első vonalába, így újra és újra a kultúrdiplomácia ösvényére kényszerültünk. Hankiss János, a kulturális diplomácia elméletének és gyakorlatának első magyarországi ideológusa írja a témára vonatkozó alapművében: „Különösen akkor, amikor nagy katasztrófák után járhatatlanokká válnak a diplomácia megszokott útjai, a kultúrdiplomácia többé-kevésbé titkos ösvényei főutakká lesznek” (Hankiss 1936: 6). Ez az út azonban nem volt kellemetlen, sőt, azt mondhatjuk, hogy megélelénkítette a nyelveket beszélő, széleskörű tájékozottságú magyar értelmiséget. Ki kellett találni, hogy mit és hogyan mondjunk el népünkéről és kultúránkról oly módon, hogy az befogadásra és ne elutasításra találjon. A hungarológia – a széles értelemben vett magyar szellemi értékek külföldre irányuló közvetítése – sokat gazdagodott a húszas évektől megjelenő műveknek köszönhetően, mind tartalmát, mind módszereit tekintve.

3. Farkas Mária könyve, amely ezzel a címmel megvédett doktori értekezéséből készült, a „Doktori mestermunkák” sorozatban jelent meg, a *Nouvelle Revue de Hongrie* című, francia nyelven kiadott folyóirat tükrében mutatja be, hogyan próbálta megnyerni egy maroknyi magyar értelmiségi csapat a mögötte álló politikai elit segítségével a franciául beszélő, más népek műveltségének megismerésére nyitott európai közönséget a magyar kultúra értékeinek befogadására.

A frankofon közönség felé való nyitás – ezzel párhuzamosan a francia nyelv magyarországi jelenléte – mindig egy viszonylag szűk elit érdeklődésére tartott számot. Az első világháborút lezáró békeszerződések utáni csalódottság miatt, amikor a francia szerepvállalás megosztotta az értelmiséget, még jobban leszűkült a tér, és többen felvetették a kérdést: kettéválasztható-e a francia kultúra és a Franciaország képviselte politika, amely Magyarországot igen hátrányosan ítélte meg, és sorsát negatívan alakította. Ugyanakkor az első sokk elmúltával, a korábbi évtizedek politizálását elemezve arra is rájött a magyarországi értelmiség, hogy igen kevés figyelmet fordítottunk a magunk megismertetésére, hagytuk, hadd erősödjenek tovább a rólunk kialakult évszázados előítéletek, s ez hátrányunkra vált a politikai döntéshozatalnál.

A húszas években Bethlen István miniszterelnöksége idején az elszigeteltség feloldása, az európai politikai viszonyokhoz való illeszkedés lett a fő irányvonal – természetesen azzal a nem titkolt törekvéssel, hogy elérje az igazságtalan trianoni döntés megváltoztatását. Az ellenfeleknél tett diplomáciai próbálkozások első nagy sikere Bethlen 1929-es párizsi meghívása volt, ahol több politikussal is sikerült tárgyalnia, s ennek köszönhetően nemcsak a külpolitika, hanem a kultúra oldaláról is megerősítést kapott a francia–magyar kapcsolatok rendezése. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, a külföldi hungarológiai intézményrendszer – közvetve az intézményesített magyar kulturális diplomácia kitalálója és irányítója – igyekezett lépéseket tenni az olasz–német főirány mellett a francia és az angol kultúrkör felé is.

Franciaországi munkája eredményeképpen 1928-ban Párizsban létrejött a Collegium Hungaricumokhoz hasonló Magyar–Francia Egyetemi Tájékoztató Iroda Müller (Molnos) Lipót vezetésével, néhány év múlva, 1931-ben pedig megindult a magyar nyelv oktatása is, és ettől kezdve számos kiállítást, koncertet, irodalmi estet rendeztek abban a reményben, hogy a magyar értelmiség francia kultúra iránti szerelme valamiféle viszonzást kaphat – legalább az érdeklődés szintjén.

4. A könyv középpontjában álló kultúraközvetítő folyóirat, a *Nouvelle Revue de Hongrie* nem volt előzmény nélküli: már 1908-ban elindult Huszár Vilmos szerkesztésében a *Revue de Hongrie* című szemle. Farkas Mária részletesen bemutatja a lapot, amely a beköszöntő tanúsága szerint „francia nyelven szerkesztett magyar folyóirat. Ez a szemle magyar államférfiak, irodalmárok, tudósok cikkeit teszi közzé, foglalkozik politikával, irodalommal, tudományokkal, művészettel, pénzügyekkel, társadalmi gazdaságtannal és irodalommal. /.../ A *Revue de Hongrie* célja, hogy minden olyan kérdést megvitasson, amely általánosan kiemeli azokat a magyar jelenségeket, amelyek a külföldi, nevezetesen a francia olvasó számára érdekes lehet.”(15.) Ez a célkitűzés – vagy nevezhetjük hungarológia-felfogásnak is – köszön vissza néhány évvel később Gragger Róbert berlini kultúraközvetítő tevékenységéből, aki Huszárhoz hasonlóan, teljes képet kívánt adni a németül olvasó közönségnek a magyar kultúra, gazdaság és tudomány helyzetéről az *Ungarische Jahrbücher* lapjain. A szemle – a könyv igen alaposan adatolt tanúsága szerint – évtizedeken keresztül betöltötte hivatását. (Mai szemmel irigykedve olvassuk a könyvben, hogy induláskor 8000 példányban jelent meg.) A kortárs magyar politikusok felismerték a lapban rejlő lehetőséget, és rendszeresen publikáltak benne, emellett több francia értelmiségit is megnyert a nemes kultúraközvetítő célnak. Huszár Vilmos 1931-ben bekövetkezett halála akár a *Revue* megszűnését is magával hozhatta volna, de valójában itt látszik, mennyire jó munkát végzett az alapító szerkesztő. Addigra már a lap olyan ismert volt, hogy ez nem következett be, és a *Revue* korszaka egy hosszú életű sajtótermék első periódusa lett.

5. Mielőtt a szerző rátérne a *Nouvelle Revue de Hongrie* bemutatására, külön fejezetet szentel Huszár Vilmos utódjának, Balogh Józsefnek, valamint a *Magyar Szemle* és a *Hungarian Quarterly* című lapoknak, ily módon helyezi el a korszak művelődéstörténetében a magyar imázs formálásának e fontos fórumait. (Ez utóbbiak fontosságát már a saját korszakukban is felismerték, és azon kevés sajtótermék közé tartoznak, amelyeknek az utódai ma is léteznek: a *Magyar Szemle* az egyik első színvonalas rendszerváltáskori periodika lett, a *Hungarian Quarterly* pedig *New Hungarian Quarterly* címen, a Nemzetközi Magyarstudományi – korábban Filológiai – Társaság lapjaként jelenik meg.)

Balogh József szerkesztő, aki élete végéig, 1944-ig szerkesztette a lapot, klasszikus műveltségű, hatalmas munkabírású ember volt. Farkas Mária kutatásainak köszönhetően az utókor számára is kirajzolódik egy széles körű műveltséggel, jó szerkesztői – és kultúrdiplomáciai érzékkel rendelkező, de zsidó származása miatt tragikus sorsú ember portréja. Törekvése Klebelsberg, illetve utódja, Hóman Bálint kulturális külpolitikai koncepciójához illeszkedett. Fontosnak tartotta, hogy a magyarság a klasszikusok mellett a modern nyelvek felé is nyitott legyen. Véleménye, amelyet a szerző idéz, egyben a kor értelmiségének álláspontját is tükrözi: „A múlt világháborút nem a harctéren vesztette el a magyarság, hanem a nyugat-európai közvéleményben: a magyarnak azzal a képével szemben, amelyet ellenfelei állítottak a világ elé, nem tudott olyan képet vetíteni, amely meggyőző erővel védhette volna meg jogait. Ezért a magyarságról szóló külföldi irodalom az önvédelem parancsoló érdeke.” (42.) Fontosnak tartotta a kulturális közeledést, Magyarország teljesítményének megismertetését, pontosan ismerte azokat a külföldi igényeket, amelyeknek meg kellett felelniük a *Nouvelle Revue*-ben közölt írásoknak, és ennek szellemében szervezte-szerkesztette a lapot.

A *Magyar Szemle* olyan fontos lap volt, és olyan színvonalas tanulmányokat közölt, hogy a hungarológia imázs alakító szerepének feltárása, különösen pedig a kultúrdiplomáciai kérdések vizsgálata során megkerülhetetlen, feltétlenül ismerni kell. Teljes feldolgozása még várat magára, de Farkas Mária könyvéből ízelítőt kaphatunk arról, hogy ez az 1927-ben indult, három és fél ezer (!) példányban megjelenő szellemi réteglap hogyan vélekedett a politika, különösen a kultúrpolitika elért eredményeiről, illetve milyen kutatási és népszerűsítő feladatokat jelölt ki a több nyelven beszélő-író szellemi elit számára.

A *Hungarian Quarterly* a *Nouvelle Revue*-höz hasonló feladatokat vállalt, de az angol nyelvterületen. A magyar kulturális külpolitika számára ez volt a másik fontos, de igen nehezen meghódítható terület. A háttér Bethlen István miniszterelnök biztosította azzal, hogy az 1933-as angliai előadó körútja tanulságain okulva megszervezte a *Society of the Hungarian Quarterly*-t. A francia társalap szerkesztőjét, Balogh Józsefet a társaság főtitkári teendőivel bízták meg, így nemcsak elméletben, hanem a személyében is összekapcsolódott a kultúra közvetítésének e két fontos fóruma.

Farkas Mária értékelése szerint a *Nouvelle Revue de Hongrie*, a *Hungarian Quarterly* és a *Magyar Szemle* szerkesztési alapelveket tekintve nagyon közel álltak egymáshoz: „az olvasó betekintést kap a magyar politika és gazdaság történeti és aktuális kérdéseibe, a magyar irodalomba, továbbá a magyar építészetről és képzőművészetről is kap ízelítőt, ezenkívül megismerkedhet még néprajzunkkal és zenénkkel is.” (68.) A sok hasonlóság mellett azonban mindhárom lapnak megvolt a maga sajátos szakterülete is: az angolszász világ felé mást és más hangsúlyokkal kellett közve-

títeni, mint a frankofón kultúra felé, illetve az itthoni értelmiséget is másféle írások hozták lázba. A szerző a *Hungarian Quarterly* vizsgálata kapcsán veti össze az irodalmi, történelmi hangsúlyokat – ezen a területen azonban még további kutatásokra is mód nyílik, hiszen ennek a könyvnek nem ez volt az elsődleges célja, de ez is egy azok közül a témák közül, amelyekről érdemes tovább gondolkozni.

A *Nouvelle Revue de Hongrie* elődjénél többet vállalt annyiban, hogy a világpolitika fontosabb eseményeiről is szólt, valamint „a Magyarországgal szomszédos és a Duna menti népek szellemi életének, gazdasági, politikai és társadalmi kérdéseinek hű tükrét adja.” (81.) A második világháború idején egyre nehezebb körülmények között jelent meg a lap, s ennek nemcsak gazdasági okai voltak, hanem politikaiak is: a szerkesztők és szerzők egy része a származása miatt nem kívánatos személy lett, s a negyvenes években a francia és angol orientáció is egyre távolabbra került a hivatalos magyar kultúrpolitikától.

Tanulságos azoknak a kulturális tárgyú írásoknak a listája, amelyek a *Nouvelle Revue* lapjain megjelentek. Farkas Mária igyekszik tömören, lényegre törően áttekinteni és értékelni a kultúra közvetítését szolgáló, az irodalomról, építészetről, szobrászatról, iparművészetről, festészetéről, tárgyi és szellemi néprajzról megjelent írásokat.

6. Nagy érdeklődéssel olvastam ezt a könyvet, mert az igényes fordítások segítségével bemutatott egy nagyon értékes, a kultúráközvetítés szempontjából valóban kiemelkedően fontos, de a franciául nem tudó értelmiség számára nem hozzáférhető szellemi terméket. Ugyanakkor éppen a vizsgált folyóiratokban rejlő értékek miatt számos további kutatási téma is kínálkozik a szerző – vagy más kutató – számára, ha azokra a kérdésekre is választ szeretne találni, amelyek szétfeszítették volna e mű kereteit.

Ajánlom Farkas Mária könyvét minden hungarológiával foglalkozó érintettnek, de különösen azoknak, akik a hungarológia kultúratudományi felfogását vallják, valamint azoknak, akik a két világháború közötti korszak kulturális diplomáciájával foglalkoznak, mert számos tanulsággal szolgál – többek között – arra vonatkozóan, hogy az állami szerepvállalás és a szellemi elit kultúráközvetítő missziója milyen jól megfér egymással, ha kellően átgondolt koncepcióra támaszkodhat.